

Herkenne:

Lobpreiset Jahve, alle Völker,
 spendet Lob ihm, alle Nationen!
 Denn mächtig waltet über uns seine Huld,
 und die Treue Jahves währt ewig.

Schulz:

Preiset den Herrn, alle Völker,
 Lobet Ihn, alle Stämme!
 Denn gross über uns ist seine Gnade
 und des Herrn Treue auf immerdar.

Luter:

Lobet den Herrn, alle Heiden;
 preiset ihn, alle Völker!
 Denn seine Gnade und Wahrheit
 waltet über uns in Ewigkeit!

4. W języku włoskim:

Sales:

Lodate tutte il Signore, o nazioni,
 lodatelo tutti, o popoli
 Perché fu confermata sopra di noi la sua misericordia,
 e la verità di Signore dura in eterno.

Vaccari:

Lodate tutte il Signore, o nazioni;
 encomiatelo tutti, o popoli;
 perchè somma è la sua bontà verso di noi,
 e la fedeltà del Signore dura in eterno.

Kraków

KS. ALEKSY KLAWEK

**„DRZEWA” I „RZEKA”
 W OGRODZIE EDEN W ŚWIETLE EGZEGEZY
 MISTYCZNEJ HEBRAJSKIEJ**

(Gen. II—III)

W chwili obecnej można skonstatować wśród egzegetów katolickich dużą skłonność w kierunku symbolicznej, względnie alegorycznej interpretacji pierwszych rozdziałów księgi Genesis. Wyrazem tego jest praca, która niedawno się ukazała, napisana przez ks. Ch. Hauret'a,

prof. Seminarium Duchownego w Luçon, o początkach wszechświata i człowieka na podstawie Gen. I—III ¹⁾).

Co się tyczy Gen. II—III, to ks. Ch. Hauret jest zwolennikiem symbolicznej i alegorycznej interpretacji tych rozdziałów. Istnieją niemałe trudności, gdy chodzi o lokalizację ogrodu Edenu i zidentyfikowanie rzek, które z niego wypływają. Dlatego ks. Hauret mówi o tzw. „szacie historycznej” („vêtement historique”) pierwszych rozdziałów Genesis, a gdy chodzi o lokalizację ogrodu Edenu, to wysuwa określenie „geografia idealna” („géographie idéale”), którego sekretu my nie znamy, a który znać musieli współcześni Mojżesza ²⁾). Drzewa rajskie mają znaczenie symboliczne. „Drzewo żywota” symbolizować może jedynie nieśmiertelność ciała, przyrzeczoną warunkowo naszym prarodzicom (Apoc. 2, 7; 22, 19). Nie tłumaczy jednak ks. Hauret wyraźnie, jakie znaczenie ma „Drzewo poznania dobrego i złego”. Cytuje jedynie O. Vosté’go, według którego Drzewo to symbolizuje przykazanie Boże. Grzech pierworodny określa jako grzech pychy ³⁾).

Wśród Ojców Kościoła alegoryczne znaczenie ogrodu Edenu przyjmował już Origines (w. III).

Symboliczno-alegoryczna interpretacja raju, jak i znajdujących się w nim Drzew i Rzeki, znana jest bardzo dobrze egzegezie hebrajskiej, a mianowicie egzegezie mistycznej. Egzegeza ta, w swej całości, dlatego ma dla nas znaczenie, że opiera się na starożytniej tradycji hebrajskiej, której ślady odkrywamy w ostatnich księgach Starego Testamentu, w księgach Nowego Testamentu, u Filona i Józefa Flawiusza, oraz u Ojców Kościoła ⁴⁾).

I.

„Drzewo poznania dobrego i złego”. Jakie więc znaczenie symboliczno-mistyczne posiada „Drzewo poznania dobrego i złego” w świetle mistyki hebrajskiej? Zanim ten punkt rozważymy, musimy sobie wpiery uświadomić symboliczno-mistyczne znaczenie świętego Tetragramu, którego misterium opiera się na symbolice licz-

¹⁾ Ch. Hauret, *Origines de l’Univers et de l’Homme d’après la Bible (Genèse I—III)*, Luçon, 1950. Praca ta poprzedzona jest przedmową ks. prof. J. Coppens’a.

²⁾ Op. cit., str. 151—152.

³⁾ Op. cit., str. 157, 145, 155.

⁴⁾ Tradycja mistyczna hebrajska, będąc tradycją hebrajską, nie w każdym wypadku była i jest przez to samo, w stosunku do religii żydowskiej oficjalnej, tradycją ortodoksyjną.

bowej. Zrozumienie mistyki świętego Tetragramu pozwoli nam zrozumieć dalszy ciąg niniejszych rozważań.

Według mistyki hebrajskiej Bóg i Jego imiona to jedno. Albo, Bóg i Jego imię to jedno. Innymi słowami, imiona Boga, a zwłaszcza imię Jego własne, którym jest święty Tetragram, J H W H, utożsamiają się z Bogiem. Tu nie chodzi, rzecz jasna, o pusty dźwięk i o martwe litery, lecz o sens imienia Bożego. Jaki jest sens tych słów? Znaczy to, że to, co imiona Boże o Bogu orzekają i nam mówią, w Bogu przedmiotowo i rzeczywiście istnieje. Jeśli zatem cały sens mistyczny świętego Tetragramu wyraża się w liczbie „4“, (która redukuje się do liczby „3“), to znaczy to, że ta święta liczba „4“ (i „3“) w Bogu przedmiotowo i prawdziwie istnieje.

Mystyka hebrajska stawia symbolikę świętego Tetragramu w paraleli do symboliki wizji Ezechiela w rozdz. I (tzw. *Merkaba*), oraz łączy i spleta obie symboliki ściśle z sobą⁵⁾. Święty Tetragram zatem wyraża to samo misterium, co i wizja Ezechiela w rozdz. I, która stanowi razem z pierwszymi rozdziałami księgi Genesis (tzw. *Maaseh Beres-hith*) najstarszy temat mistyki hebrajskiej. O mistyce wizji Ezechiela wspomina już księga Siracha 49, 8, określając ją terminem „harna cherubin“ (hebr. *Markabah*).

Cztery Cheruby w wizji Ezechiela, nazwane *Chajjôth*, jest to jeden Cherub (Ez. I, 20—22 według tekstu hebr.), jeden Cherub czteropostaciowy⁶⁾. Według mistyki hebrajskiej wyraża on misterium Człowieka, tzw. Człowieka niebieskiego, który obejmuje i zamyka w sobie trzy Istoty, symbolizowane przez trzy *Chajjôth*, a mianowicie *Arjêh*, *Szôr* i *Neszer*⁷⁾. Myśl ta bywa wypowiedziana w księdze *Zohar* niejed-

⁵⁾ Np. *Zohar* I. fol. 19a; II. fol. 260a; III. Numeri. fol. 228b; J. De Pauly, *Sepher ha-Zohar* (Le livre de la Splendeur), Paris. 1906—11. t. I. str. 117; t. IV, str. 295; t. V, str. 569. *Tiqqanê ha-Zohar*, Warszawa. 1870. fol. 5b.

⁶⁾ Ludwigi Philippson nazywa go „der viergestaltige Cherub.“ Cfr. jego dzieło: *Die Symbolik des mosaischen Heiligtums*, Ges. Abh., Bd. II, Leipzig, 1911, str. 50.

⁷⁾ Te trzy stworzenia występują w księgach Starego Testamentu. Lew wyraża pojęcie siły i wszechmocy, „szôr“ zwierzę ofiarne, zawiera w sobie ideę ekspiacji, a wreszcie ptak, z reguły gołąb, lecz także i orzeł, symbolizuje w mistyce hebrajskiej Ducha św. — W Talm. jer., *Chagiga*, II (d) Ducha św. wyobraża orzeł. — W mistyce hebrajskiej cztery „sancta animalia“, niezależnie od wizji Ezechiela, symbolizują cztery najwyższe kondygnacje aniołów (tak samo, jak w Apokalipsie św. Jana).

nokrotnie⁸). Co więcej, w „Nowym Zoharze“ jest wyraźnie mowa o wzajemnej kompenetracji świętych Istot, symbolizowanych przez Cheruby, której rezultatem jest postać Człowieka. Idea ta wyraża się w czterech obliczach, które posiada każdy z Cherubów. Tam, gdzie jest jedna z czterech świętych Istot, tam są równocześnie trzy inne. Czytamy o tym słowa następujące: „I kiedy zostaną objęte wszystkie razem, jedna (*Chajjâh*) w drugiej, powstaje z nich jedno Ciało, stanowiące misterium, zwane „Człowiekiem“⁹). Człowiek zaś na Tronie, ponad skrzydłami Cherubów, stanowi syntezę i widomą postać tego, co przedstawiają (analitycznie) Cheruby. Czytamy o tym słowa następujące: „I gdy wszystkie formy (Cheruby) zostaną złożone należycie razem na Tronie, wszystko (uwidacznia się) w jednym obrazie Człowieka, i to stanowi tajemnicę“¹⁰). Również i cztery Kręgi, pod stopami Cherubów, które przenika i zespala w jedno Duch Cherubów (Ez. I, 20), Duch św., mają to samo znaczenie symboliczne, co cztery Cheruby. Kręgi te jest to jeden Duch, zamykający w sobie trzy inne, do których Zohar Nowy odnosi trisagion Izajasza (Iz. 6, 3)¹¹). Według traktatu „Idra rabba“ Człowiek, zasiadający na Tronie w wizji Ezechiela (jest tym, na którego obraz i podobieństwo został stworzony człowiek śmiertelny. Tenże Człowiek w wizji Ezechiela, zasiadający na Tronie Majestatu, oznacza tę samą Osobistość, którą oglądał prorok Daniel w wizji nocnej (Dan. 7, 13)¹²). „Syn człowieczy“ zaś w wizji Daniela jest to Mesjasz¹³). Ezechiel sam nazywa Misterium, które oglądał, „K'bôd J'hôwâh“ (Gloria Domini), co oznacza Mesjasza¹⁴).

⁸) Np. Zo. I, fol. 18b; I, fol. 211a; II, fol. 119b, 260a; III, Lev., fol. 48a; III, Num., fol. 247b. De Pauly, t. I, 115; t. II, 444, 445; t. III, 460; t. IV, 295; t. V, 247, 585.

⁹) Zohar Chadash, Warszawa, 1870, par. „Jethro“, fol. 42b. — W'kêwân d'ihk'ilîlû kôllhû da b'dâ ithabbêd minnajhû had gûphâ kôllhû w'ihû râzâ d'ithq'rê âdâm.

¹⁰) Zohar Chadash, par. „Jethro“, fol. 45a. — W'kad innûn mithtaqq'nin kîd'qâ jâuth Fgô kors'jâ kôllhû bid'jôquâ chadâ d'âdâ w'râzâ hû.

¹¹) Zo. Chad., fol. 45a. — Koło jest symbolem nieskończoności; nie ma bowiem początku i końca. W filozofii Eleatów koło symbolizowało Boga. (Cfr. Cicero, De natura deorum, lib. I, 21).

¹²) Zohar III, Num., fol. 144a; De Pauly, t. V, str. 571.

¹³) Zohar I, fol. 145b; De Pauly, t. II, str. 172.

¹⁴) G. Fr. Reizius. „K'bôd J'hôwâh“, sive „Gloria Domini“ in Ex. 55, 18–25, Altorfii Noricorum, 1759. W tej rozprawce odznaczony wykazuje

Jak widzimy, w wizji Ezechiela wyraża się liczba „4“, która jest złożoną z „1“ (Człowiek) i „3“ (trzy święte Istoty). Święte liczby „3“ i „4“ (rozkładalna na „1“ i „3“), wyrażone tak w wizji Ezechiela jak i w świętym Tetragramie, mają przede wszystkim znaczenie symboliczno-teologiczne i to jest racją ich charakteru świętego. Liczba „3“ jest liczbą Boga, (w którym istnieją trzy „Stopnie“ — *dargîn*), liczba zaś „4“ (złożona z „1“ i „3“) jest liczbą „Człowieka niebieskiego“. Synteza liczb „3“ i „4“ jest świętą liczbą „7“.

Jaki jest sens symboliczny „Drzewa poznania dobrego i złego“ w mistyce hebrajskiej?

W mistyce hebrajskiej „Drzewo poznania dobrego i złego“ symbolizuje Boga. Myśl ta w różnej formie bywa wypowiedziana. Bardzo charakterystycznym pod tym względem jest tekst w piątym rozdziale „Księgi Tajemnicy“ (*Siphra di-š'niutha*), tłumaczący nam sens „Drzewa poznania dobrego i złego“ w sposób przenośny i symboliczny, ale jasny w świetle symboliki liczbowej, w oparciu o tekst Dan. 4, 7—9 według metody mnemotechnicznej, tzw. „asmakhta b'alma“ („prosta podpora“), stosowanej normalnie przez mistykę hebrajską. Drzewo to („Drzewo poznania dobrego i złego“) jest to Drzewo olbrzymie, rozłożyste i niebotyczne. W jego konarach gnieździ się ptactwo niebieskie, pod nim zaś gromadzą się, szukając cienia i ochłody, wszelkiego rodzaju stworzenia, posiadające moc. „Do tego Drzewa prowadzą dwie ścieżyny, siedem kolumn wznosi się dokoła i cztery światła zataczają dokoła niego kręgi“¹⁵). Dwie ścieżki, prowadzące do Drzewa, oznaczają drogę dobrego i drogę złego. Siedem kolumn (*shibh'âh samkhin*) symbolizują siedem (niższych) „Numeracji“, albo inaczej „Świąteł“ (*S'phîrôth*) Boskich. Wreszcie cztery Kręgi świetliste, poruszające się dokoła Drzewa (*ziwin mithgalg'lin*), mają to samo symboliczne znaczenie, co cztery „Kręgi“ i cztery „Istoty“ w wizji Ezechiela, albo cztery litery świętego Tetragramu, które mogą redukować się do trzech. Święty Tetragram bowiem jest tetragramem ze względu na ilość liter; ze względu zaś na gatunek liter jest on trygramem (końcowa litera „H“

autor ten, że wyrażenie „Gloria Domini“, podobnie jak i „Verbum Domini“ w Starym Testamencie oznacza Mesjasza. Udział Mojżesza w Transfiguracji Chrystusa jest urzeczywistnieniem jego prośby wyrażonej w Ex. 33, 18—25. „Hadar g'ônô“ (gr. Doxa) w Iz. 2, 19 jest to Mesjasz (Zo. II, fol. 7b; De Pauly, t. III, str. 31).

¹⁵) Zohar II, fol. 178b; De Pauly, t. IV, str. 144/145.

jest tą samą, co druga). W symbolice liczbowej „Drzewa poznania dobrego i złego“ odkrywamy, jak widzimy, wyraźny system dziesiętny, podzielny na „3“ i „7“, tzw. system „Numeracji“, względnie „Światel“ Boskich, które w mistyce hebrajskiej starożytnej utożsamiają się z istotą Boga. „Drzewem poznania dobrego i złego“ zatem w mistyce hebrajskiej jest Bóg, do którego prowadzi podwójna droga, tak droga dobrego, jak i droga złego. Tak jedna, jak i druga droga stoi w koniecznym moralnym związku z Bogiem. I Bóg jest najwyższą i ostateczną Zasadą i Normą, rozstrzygającą i orzekającą, która z dwóch dróg jest dobra, a która zła; pośredniej drogi nie ma. Należy zatem powiedzieć, że „Drzewo poznania dobrego i złego“ w mistyce hebrajskiej jest to Bóg, jako najwyższa i wiekuista (cfr. Gen. II, 8. *niqqedem*) Norma i Zasada dobrego i złego, cnoty i grzechu.

W doskonałej harmonii z tą interpretacją „Drzewa poznania dobrego i złego“ znajdują się słowa księgi Zohar, według których tablice Prawa (tzn. Dekalog), jak i Prawo (*orajtha*) w ogóle, wypływają z „Drzewa poznania dobrego i złego“¹⁶). Podobnie i identyfikacja tegoż Drzewa z Prawem¹⁷).

II

„D r z e w o — Ż y w o t a“. W mistyce hebrajskiej „Drzewo Żywota“ oznacza również Boga. Jest to jednak sens niesprecyzowany, jakkolwiek jest on zasadniczy i podstawowy, i ukrywa się w każdej formie interpretacji „Drzewa — Żywota“. Lecz mistyka hebrajska zwykle sens ten precyzuje jeszcze dokładniej, a nawet bardzo dokładnie. Z reguły bowiem „Drzewo Żywota“ jest to „Sprawiedliwy“ (*çaddiqâ*), który jest „Kolumną środka“ (*ammûda d'emçâithâ*), „Fundamentem na którym świat się opiera“ (*j'sôd ôlâm*), „Żywicielem“, który żywi i utrzymuje w bycie wszelkie stworzenie, a wreszcie, jak wynika z tekstów, Mesjaszem, obiecany przez Boga.

„Święty, który niech będzie błogosławiony (tzn. Bóg), jest „Drzewem Żywota“ dla całego świata“¹⁸). „Litery Imienia Świętego J H W

¹⁶) Zohar I, fol. 26b; De Pauly, t. I, str. 167—168. — Małeńką antologię z przekładu De Pauly'ego wydał Rabbi Edm. Fleg, pod tytułem: *La Cabbale. pages classées du Zohar*, Paris, 1946 (wyd. irzecie). Można tam znaleźć niektóre z tekstów, cytowanych w niniejszej pracy.

¹⁷) Zo. III, Num., fol. 124b; De Pauly, t. V, str. 522.

¹⁸) Zo. I, fol. 102b; De Pauly, t. II, str. 15.

stanowią „Drzewo Żywota“¹⁹⁾. U stóp „Drzewa Żywota“ znajdują się cztery klucze, symbolizujące cztery litery świętego Imienia J H W H.²⁰⁾ „Olbrzymie Drzewo, z którego wypływa pożywienie dla wszystkich stworzeń, nazwane jest „Drzewem Żywota“, ponieważ jego korzenie tkwią w strumieniu, zwanym „Żywotem“²¹⁾. „„Drzewo Żywota“ jest to „Kolumna środka“²²⁾. „W chwili zmartwychwstania Święty, który niech będzie błogosławiony, spuści rosę, dzięki której wszyscy umarli powstaną z prochu (Iz. 26, 19). Rosa ta wypływa z „Drzewa Żywota“, która to rosa nie przestaje nigdy ożywiać światła“²³⁾. „Przyjdzie dzień, w którym świat pomści się na Wężu; będzie to dzień przyjścia „Drzewa Żywota“, które uzyska dla człowieka odpuśczenie grzechów i zwiąże Węża tak, iż nie będzie miał już władzy nad potomstwem Jakuba na wieki. Świat pozostawać będzie pod panowaniem Węża aż do dnia, w którym przyjdą Niewiasta na podobieństwo Ewy i Mężczyzna na podobieństwo Adama, i zwyciężą złego Węża, jak również tego, który na nim siedzi (tzn. Sammaela)“²⁴⁾. „„Sprawiedliwy“ nazywa się „Drzewem Żywota“. „Sprawiedliwy“ stanowi „Szabat niebieski (tzn. Żywot wieczny)“²⁵⁾. „„Splendor firmamentu“ (*zohar ha-raquia*) rozłącza się na cały Ogród (Edenu), w którego środku znajduje się „Drzewo Żywota“. Błogosławieni, którzy kosztują owocu tego Drzewa, albowiem oni żyć będą wiecznie“²⁶⁾. „„Drzewo Żywota“ jest to Wino niebieskie. Dlatego to odmawia się słowa błogosławieństwa nad kielichem z winem“²⁷⁾.

Co się tyczy „Sprawiedliwego“, którego wyobraża „Drzewo Żywota“, to ma on miano „Wschód“ (Oriens)²⁸⁾. „„Sprawiedliwy“ żyje wiecznie; On żyje w dwóch światach, w świecie niebieskim i w świecie

¹⁹⁾ Zo. II, fol. 114b; De Pauly, t. III, str. 442.

²⁰⁾ Zo. II, fol. 155b; De Pauly, t. IV, str. 28.

²¹⁾ Zo. III, Lev., fol. 58a; De Pauly, t. V, str. 157.

²²⁾ Zo. I, fol. 27a; De Pauly, t. I, str. 169.

²³⁾ Zo. I, fol. 150b; De Pauly, t. II, str. 115.

²⁴⁾ Zohar I, fol. 145b; De Pauly, t. II, str. 175.

²⁵⁾ Zohar I, fol. 263b; De Pauly, t. II, str. 622.

²⁶⁾ Zohar II, fol. 2a; De Pauly, t. III, str. 5.

²⁷⁾ Zohar III, Lev., fol. 40a; De Pauly, t. V, str. 108 — „Kielich błogosławieństw“ ukrywa w sobie „Tajemnicę wiary“ (rāzā dim'hēmaūthā: Mysterium fidei) która obejmuje Północ i Południe, Wschód i Zachód“. Zohar I, fol. 250b; De Pauly, t. II, str. 585.

²⁸⁾ Zo. II, 159b; De Pauly, IV, 42.

ziemskim; dzięki niemu istnieje świat²⁹⁾. Czytamy o nim: „Szekina woła o pomoc dla swego syna, lecz nikt nie przyjdzie mu na pomoc aż do przyjścia „Kolumny środka“, która go wyswobodzi stosownie do słów: „Oto Król twój przychodzi; on jest Sprawiedliwy, i on ciebie wyswobodzi“ (Zach. 9, 9)“³⁰⁾. Ten tekst Zachariasza jest mesjański³¹⁾.

„Sprawiedliwy“ (Justus), symbolizowany przez „Drzewo Żywota“, nazwany jest, jak widzieliśmy, „Kolumną środka“. Pojęcie „Kolumna środka“ wzięte jest z symboliki Świecznika Mojżeszowego. W Świeczniku tym pień stanowi kolumnę środkową (kolumnę środka) pomiędzy trzema ramionami z prawej strony i trzema ramionami z lewej strony. Pień, będący kolumną środkową, łączy obie strony ściśle z sobą, przy czym ramiona jednej strony są tylko przedłużeniem ramion drugiej strony. Ramiona Świecznika, na których płoną światła, symbolizują w mistyce hebrajskiej „Numeracje“, wzgl. „Światła“ Boskie (Hipostazy). „Sprawiedliwy“, jako „Kolumna środka“, jest łącznikiem pomiędzy trzema „Światłościami“ Boskimi w niebie i trzema „Światłościami“ na ziemi. W wzajemnym przedłużeniu ramion Świecznika wyraża się idea tożsamości „Światłości“ niebieskich i „Światłości“ ziemskich. W „Sprawiedliwym“ w ten sposób zbiegają się i łączą razem niebo i ziemia.

Pozabiblijne paralele „Drzewa Żywota“. Drzewo Żywota“, o którym mówi księga Genesis, ma swoje paralele tak w starożytnej religii egipskiej i babilońskiej, jak i w archeologii hebrajskiej. I, rzecz charakterystyczna, „Drzewo Żywota“ w tych wszystkich wypadkach zawiera w sobie świętą liczbę „7“. Babilońskie „Drzewo Żywota“ ma siedem gałązek, która to liczba, zdaniem J. Hehn'a, symbolizuje pełnię życia. Inne „Drzewo“ babilońskie posiada siedem par gałązek. Tzw. „Drzewo mistyczne“ ma siedem gałązek o siedmiu listkach, rozstawionych w krąg, a w środku jedną większą gałązkę, również o siedmiu listkach³²⁾. Podobnie i egipskie „Drzewo Żywota“ składa się z siedmiu gałązek. Gdy przypatrzymy się temu Drzewu, uderza nas w nim bardzo charakterystyczny szczegół, a mianowicie

²⁹⁾ Zo. I. 155b; De Pauly, II. 155.

³⁰⁾ Zo. III. Deut., 279b; De Pauly, VI, 54.

³¹⁾ J. J. Brierre-Narbonne, *Exégèse zoharique des prophéties messianiques*, Paris, 1958, str. 55, 121, 124, 125.

³²⁾ J. Hehn, *Siebenzahl und Sabbat bei den Babyloniern und im A. T.*, Leipzig, 1907, Sem. Stud., II, 5, str. 79.

para rąk ludzkich, wychodzących z pnia, które zdają się podawać pokarm³³). Co oznacza ten szczegół? Wyraża on zapewne myśl, że to „Drzewo Żywota“ symbolizuje Osobistość ludzką. Tak w wizji Ezechiela ręce ludzkie, które ukazują się spod skrzydeł Cheruba, wskazują na to, że Cherub ten symbolizuje Człowieka, a stopy Cheruba nasuwają na myśl „zwierzę ofiarne“ (holocaustum), wyrażające ideę prześląganina i ekspiacji³⁴).

Na „pieczęci Ananiasza“ widoczna jest palma siedmioramienna, która zdaniem G. Dalmana oznacza „Drzewo Żywota“. Na innej znów pieczęci hebrajskiej, z napisem „Eliszamie, synowi Gedaliasza“, znajduje się na odwrotnej stronie tron, na którym siedzi pewna Osoba, a przed tronem i poza nim widoczne są stylizowane palmy, w liczbie siedmiu, o siedmiu ramionach. Osobistość, siedząca na tronie, jest to zdaniem Dalmana Jehowa. Palmy zaś Dalman tłumaczy jako „Drzewo Żywota“. „Pieczęć Eliszamy“, jak twierdzi Dalman, pochodzi z czasów przed niewolą babilońską³⁵).

„Drzewo Żywota“ w Świeczniku Mojżeszowym. „Drzewo Żywota“, jakie odkrywamy w mitologii babilońskiej i egipskiej, oraz w archeologii hebrajskiej, rzuca jasne światło na symbolikę Świecznika Mojżeszowego. Świecznik ten nie jest niczym innym, jak symbolicznym „Drzewem Żywota“. W swej konstrukcji, jak wynika z opisu Świecznika Mojżeszowego w Ex. 25, 31—40 i 37, 17—24, Świecznik ten przedstawia stylizowane drzewo, z pniem, ramionami (gałęziami), kwiatami i owocami, wykonane ściśle według wzoru, ukazanego Mojżeszowi w specjalnym objawieniu Bożym na górze (Ex. 25, 40). To stylizowane Drzewo posiada siedem gałęzi (ramion). Tekst biblijny nie mówi nam nic szczegółowego o podstawie (korzeniach) tego Drzewa. Lecz mówi nam Tradycja hebrajska. W podstawie Memory Mojżeszowej wyraża się święta liczba „3“. Tę podstawę bowiem

³³) P. Le Cour, *A la recherche d'un monde perdu*, 2-me éd., Paris, 1931. Rysunek „Drzewo Żywota“ wzięty jest z Ph. Virey'a „*Religion de l'ancienne Egypte*“.

³⁴) Ułamkowość i niekompletność tak całości, jak i szczegółów wyraża nieuchwytność i niepojętość Tajemnicy mesjańskiej, ukazanej w wizji. Tę nieuchwytność podkreśla i akcentuje błyskawiczny ruch, z jakim obraz, oglądany przez proroka, się porusza (Ez. I, 14).

³⁵) *Palästina-jahrbuch II* (1906), str. 46. Cfr. Joh. Hehn, *Siebenzahl und Sabbat*, Leipzig, 1907, str. 79.

tworzył trójnóg, wzgl. równoboczny trójkąt³⁶). Konstrukcja Świecznika Mojżeszowego więc opiera się na systemie liczbowym dziesiętnym, rozkładalnym na „3“ „7“, który jest systemem hebrajskim mistycznym. Znajduje to swe potwierdzenie w dziesięciu Świecznikach króla Salomona, zbudowanych według wzoru Świecznika Mojżeszowego (II Chron. 4, 7).

Na fakt, że Świecznik Mojżeszowy przedstawia w swej budowie stylizowane drzewo, wskazuje Rab. Sam. Raph. Hirsch. Co więcej, autor ten zestawia z Świecznikiem Mojżeszowym tekst Iz. 11, 1—2 i mówi, że Świecznik Mojżeszowy wyobraża to samo Drzewo mistyczne, o którym mówi Izajasz. Siedem światel Świecznika zaś symbolizuje siedmiorakiego Ducha Bożego³⁷). Jak stąd wynika, Świecznik Mojżeszowy symbolizuje Mesjasza, posiadającego siedmiorakiego Ducha Bożego, jako stygmat swej godności mesjańskiej.

Prawda, że Świecznik Mojżeszowy przedstawia stylizowane Drzewo mesjańskie, znajduje swe potwierdzenie w wizji Zachariasza 4, 2—7; 11—14 w świetle komentarza „*M'çûdath Dâwîd*“³⁸). W wizji tej, jak wynika już z samego zestawienia Świecznika z dwiema oliwkami, figurują trzy drzewa, a mianowicie dwie oliwki i „Drzewo Żywota“, wyrażone w konstrukcji Świecznika. Dwa drzewa oliwne stoją w jak najściślejszej łączności z Świecznikiem. One bowiem Świecznik zasilają własnym olejem i Świecznik ich olejem żyje i płonie. Te trzy Drzewa mistyczne tworzą jedną i nierozzerwalną całość. Według komentarza „*M'çûdath Dâwîd*“ budująca się świątynia Zorobabela jest obrazem i typem przyszłej Świątyni mesjańskiej. Dwa drzewa oliwne, oznaczające według tekstu Zachariasza dwóch Pomazańców, „*M'çûdath Dâwîd*“ objaśnia jako symbol Mesjasza Króla i Arcykapłana (tzn. Mesjasza w jego podwójnej godności Króla i Arcykapłana)³⁹).

³⁶) Philippon, L., Die Symbolik des mosaischen Heiligtums, Ges. Schr., Bd. II, Leipzig, 1914, str. 35. J. D. Eisenstein, Menorah, Jewish Encyclopaedia, t. Viii, str. 493.

³⁷) Rab. Sam. Raph. Hirsch, Grundlinien einer jüdischen Symbolik, Ges. Schr., Bd. III, Frankfurt a. M., 1906, str. 427 ss.

³⁸) Biblia hebrajska warszawska (z 32 komentarzami), t. 10, Warszawa, 1865.

³⁹) Warto w świetle tej interpretacji rozpatrzyć znaczenie rozdz. 11 Apokalipsy św. Jana. Dwie „Oliwki“ i tam symbolizują jedną i tę samą Osobistość. Mamy tam mistyczny opis życia, śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia Chrystusa.

Swiecznik Mojżeszowy, będący stylizowanym „Drzewem Żywota“, zawiera w swej symbolice mistycznej sens prorocki-mesjanistyczny, który został objawiony Mojżeszowi, największemu z Proroków (Deut. 34, 10), w specjalnej wizji na górze (Ex. 25, 40; Act. 7, 44; Hebr. 8, 5).

Sw. Klemens Aleksandryjski przytacza tradycję, tłumaczącą symbolikę Swiecznika Mojżeszowego w sensie chrystologicznym⁴⁰).

„Drzewo Żywota“ w sensie chrystologicznym interpretuje Beda Venerabilis⁴¹).

Liczba „7“ w „D r z e w i e Ż y w o t a“. Swiecznik Mojżeszowy, będący stylizowanym „Drzewem Żywota“, ujawnia nam właściwy sens liczby „7“, jako liczby świętej. Jak już wiemy, liczba ta jest syntezą (nie sumą) liczb „3“ i „4“ („3“ i „1“), czyli liczby Boga i liczby „Człowieka niebieskiego“ (Mesjasza)⁴²). Te proporcje liczbowe wyrażają się z całą dokładnością w siedmiu ramionach Swiecznika. Wpatrując się w schemat Swiecznika Mojżeszowego i biorąc za punkt wyjścia stronę lewą, po której znajdują się trzy ramiona, otrzymujemy po stronie prawej trzy ramiona paralelne, które razem z pniem tworzą liczbę „4“, złożoną z „3“ i „1“. Te same dokładnie stosunki liczbowe otrzymujemy, biorąc przy obserwacji stronę prawą Swiecznika, jako punkt wyjścia. Ponieważ „Sprawiedliwy“ (Justus), jako „Kolumna środka“, łączy w jedną całość trzy „Światłości niebieskie“ i trzy „Światłości ziemskie“, symbolizowane przez lewe i prawe ramiona i światła Menory, liczba święta „7“, będąca syntezą wszystkich „Światel“, przysługuje jemu. On bowiem, jako „Człowiek niebieski“ (Bóg-Człowiek), obejmuje i zamyka w sobie „Światłości niebieskie“ i „Światłości ziemskie“ („Światłości niebieskie“ i „Światłości ziemskie“ w swej istocie to jedno). Liczbą świętą „Człowieka niebieskiego“ więc jest liczba „7“. Liczba święta „4“, jako złożona z „1“ i „3“, nie przestaje bynajmniej przez to samo być także liczbą świętą „Człowieka niebieskiego“, jakkolwiek z innego punktu widzenia.

Ta sama liczba „7“ jest równocześnie świętą liczbą Ducha św., który jest pośrednikiem i łącznikiem pomiędzy Bogiem (3), a „Człó-

⁴⁰) Stromata, lib. V, cap. 6; Migne, P. G. — L., 9, col. 60.

⁴¹) A. Gelin, Apocalypse, vide: Pirot-Clamer, La Sainte Bible, t. XII, Paris, 1946, ad Apoc. 2, 7.

⁴²) W religii babilońskiej liczby święte bywały symbolem bóstwa. Tak symbolem Marduka była liczba „50“ i „11“, symbolem boga Anu liczba „60“, symbolem boga Ea liczba „40“. Joh. Hehn, Siebenzahl und Sabbat. Sem. Stud., II, 5, Leipzig, 1907 str. 3.

wiekim niebieskim"; wzgl. Inkarnacją (4). On oba Mistéria najświętsze wewnątrznie przenika i zespala w jedną i niercierwalną całość. Dlatego święta liczba „7“ jest Jego liczbą par excellence. Jest to widoczne w Świeczniku Mojżeszowym. Światła Menory według egzegezy hebrajskiej symbolizują siedmiorakię Ducha Bożego, tego samego, o którym mówi Izajasz w 11, 2. Tekst (hebr.) Iz. 11, 2 stoi w ścisłej paraleli do proporcji liczbowych, wyrażonych w Świeczniku Mojżeszowym. Światło środkowe i trzy pary światel bocznych w Świeczniku odpowiadają Duchowi naczelnemu i trzem parom Duchów w tekście Izajasza. Ten sam schemat liczbowy istnieje więc tak w tekście prorockim-mesjanistycznym Izajasza, jak i w konstrukcji mistycznej-prorockiej Świecznika Mojżeszowego⁴³⁾. Rola Ducha św., jako pośrednika i łącznika między Bogiem a Inkarnacją, widoczna jest w symbolice Świecznika. Jak bowiem prawe i lewe ramiona Świecznika znajdują się w ścisłym i zależnym związku z pniem, z którego wyrastają i na którym się opierają, tak również prawe i lewe światła Świecznika znajdują się w koniecznym i zależnym związku z „Światłem środka“ (*bôçîná d'emçâithâ*), które je ożywia i podtrzymuje. W Świeczniku Mojżeszowym lampy boczne czerpią olej ze zbiornika środkowego przy pomocy kanałów⁴⁴⁾. Światła boczne zatem żyją i płoną światłością „Światła środka“. „Światło środka“ skupia wszystkie światła w sobie.

Święta liczba „7“, zawarta w konstrukcji Świecznika Mojżeszowego, ma tę właściwość, że zdolna jest ścieśnić się i zredukować do liczby „4“. I odwrotnie, w mįstyce hebrajskiej święta liczba „4“ zdolna jest rozszerzyć się i rozciągnąć do liczby „7“. Ponieważ w Świeczniku ramiona jednej strony są prostym przedłużeniem ramion drugiej strony, można wszystkie ramiona ująć w trzech parach, która to liczba (3)

⁴³⁾ Rab. Sam. Raph. Hirsch, Grundlinien einer jüdischen Symbolik, Ges. Schr., Bd. III, Frankfurt a. M., 1906, str. 427 ss. — Ponieważ powiązanie wierszy w Zach. 4, 2—6, gdzie jest mowa o Świeczniku, nie odpowiada naszej logice, egzegeci protestancy, a także katolicy, dokonują sekcji tekstu i go przedstawiają, a następnie znaczenie symboliczne Świecznika interpretują rozmaicie. Egzegeza hebrajska znaczenie Świecznika tłumaczy na podstawie tekstu nietkniętego, jaki istnieje w Biblii. Dla niej klucz dla zrozumienia znaczenia Świecznika znajduje się w Zach. 4, 6, gdzie jest mowa o Duchu Bożym. Światła Menory zatem symbolizują Ducha św. siedmiorakię. I, rzecz dziwna, ta interpretacja jest w przedziwnej zgodzie z wyjaśnieniem św. Jana w Apoc. 4, 5.

⁴⁴⁾ „M'çûdath Dâwîd“, Biblia rab. warszawska, t. 10, Warszawa. 1865. ad Zach. 4, 2.

razem z kolumną środkową daje liczbę „4“ zgodnie ze schematem liczbowym w tekście Iz. 11, 2. Imię Boże J H W H, składające się z czterech liter, można brać jako tetragram, opierając się na samej ilości liter, i można brać równocześnie jako trygram, opierając się na gatunku liter (końcowa litera „H“ jest tą samą, co druga); synteza zaś tetragramu i trygramu daje liczbę „7“. Tak „Idra rabba“ widzi w czterech Duchach Bożych w Ez. 37, 9, które mają kiedyś ożywić umarłych, w oparciu na schemacie liczbowym w Iz. 11, 2, siedem Duchów Bożych ⁴⁵).

Święta liczba „7“ jest liczbą syntetyczną trzech liczb świętych, liczby Boga (3), liczby „Człowieka niebieskiego“, czyli Inkarnacji (4), i liczby Ducha św. (7).

Czytamy w księdze Zohar, że siedem „Stopni niebieskich“ stanowi tajemnicę Wiary doskonałej (*râzâ dimhêmnûthâ diszlîmûthâ* (mysterium Fidei perfectae) ⁴⁶).

Święta liczba „7“, według schematu 3 i 3 i 1 (= 4), wyraża się w tzw. Hexaameronie, który z punktu widzenia mistyki liczbowej powinien nazywać się ściśle Heptaameronem. W schemacie liczbowym Hexaameronu (Heptaameronu) ukrywa się ta myśl, że świat został stworzony przez Boga, przez Słowo (Verbum incarnandum) i przez Ducha św. O Duchu św. prócz tego Pismo św. mówi jeszcze wyraźnie w Gen. 1, 2. Duch Boży bowiem, unoszący się w postaci gołębia, wzgl. orła ponad wodami, jest to, według mistyki hebrajskiej, Duch św. siedmioraki, o którym mówi prorok Izajasz (Iz. 11, 2), Duch Króla Mesjasza ⁴⁷).

W ten sposób pojęta liczba święta „7“ jest równocześnie podstawą naszego tygodnia siedmiodniowego i stanowi jego najgłębszy i jedyny sens. Każdy siódmy dzień w naszym życiu poświęcamy Panu Bogu, tzn. Bogu, Słowu (dziś już wcielonemu) i Duchowi św. Bóg bowiem jest Początkiem i Końcem wszystkiego. Punktem wyjścia dla tygodnia siedmiodniowego nie są fazy księżyca, które w porządku ontologicznym nie są czymś pierwotnym, lecz czymś następczym, jakkolwiek one

⁴⁵) Zohar III, Num., fol. 130b; De Pauly, t. V, str. 343. — Widzimy tutaj swoistość metody mistyki hebrajskiej.

⁴⁶) Zohar I, fol. 204b; De Pauly, t. II, str. 414.

⁴⁷) Midrash Rabboth, Bereshith rabba, Leipzig, 1865, fol. 2b; W'ruach elôhim hû rûchô shel melekh ha-mâshîach. Zoh. I. fol. 192b; cfr. Brierre-Narbonne, op. cit., str. 52.

znane były pierwszemu człowiekowi. Niektórzy uczeni utrzymują, że tydzień siedmiodniowy sięga do samych początków ludzkości. I słusznie. Tydzień siedmiodniowy ma swoje źródło w pierwotnym Objawieniu i pierwotnej Tradycji ⁴⁸).

III

Strumień wody w ogrodzie Edenu. Strumień wody, wypływający z jednego źródła i rozgałęziający się w czterech kierunkach, symbolizuje raz trzeci Stopień Boski (dargâ), będący łącznikiem pomiędzy Stopniem pierwszym i drugim, innym razem zaś (zdaje się) także drugi Stopień ⁴⁹).

Z reguły jednak Strumień wody w Edenie oznacza trzeci Stopień Boski. Oto kilka tekstów. Święty Strumień rajski jest owocem wzajemnego połączenia pierwszego i drugiego Stopnia Boskiego, symbolizowanych przez pierwszą i drugą literę świętego Tetragramu. „Kiedy „J“ połączy się z „H“, dają oni życie Strumieniowi niebieskiemu stosownie do słów: „I Strumień wypływał z Edenu (Gen. 2, 10)“ ⁵⁰). Z Rzeki Edenu wypływają wszelkie błogosławieństwa i rosa niebieska ⁵¹). Święty „Strumień“ jest łącznikiem pomiędzy Królem niebieskim (tzn. Bogiem), a „Sprawiedliwym“, (który jest Mesjasz): „Pomiędzy głową „Króla niebieskiego“, a miejscem, w którym mieszka „Sprawiedliwy“, ciągnie się wielka Rzeka niebieska, która zwilża całą „Krainę żywota“ niebieską“ ⁵²). Źródło, z którego wypływa Strumień Edenu, nosi miano

⁴⁸) Dwaj autorzy H. i J. Levy (o tym samym nazwisku) we wspólnym dziele: *The Week and the Oldest West Asiatic Calendar*, opublikowanym w H. U. C. A., XVII (Cincinnati, 1942/43), pp. 1—152c, wyprowadzają początek tygodnia siedmiodniowego nie z faz księżyca, lecz z pojęcia „siedmiu wichrów“ (sibit shârê), które tłumaczą, jako zjawisko anemologiczne. Lecz takie zjawisko w przyrodzie nie istniało i nie istnieje. W „Enuma Elish“ siedem wichrów brało udział w stworzeniu świata. Według mistyki hebrajskiej przy stworzeniu świata unosił się nad wodami siedmioraki Duch Boży. Asyryjskie „szâru“, podobnie jak hebr. „rûach“, znaczy „wiatr“ i „;duch“. Kto wie, czy w pojęciu „sibit szârê“ nie tkwi reminiscencja Pierwotnej Tradycji o Duchu św.

⁴⁹) Tertulian (Adv. Praxeam) używa terminu „gradus“ (stopień) w odniesieniu do Trójcy św.

⁵⁰) Zohar I, fol. 95b; De Pauly, t. I, str. 545.

⁵¹) Zohar I, fol. 115a; De Pauly, t. II, str. 62.

⁵²) Zohar II, Sêpher Bâhîr, fol. 85b—86a; De Pauly, III, 552.

„Ojca“⁵³). „Roztropność“ (Binah) jest Rzeką, wypływającą z Edenu⁵⁴). W Rzece Edenu wyraża się święta liczba „4“, która stanowi misterium czterech ramion Rzeki. „Daleth“ (tzn. „4“) oznacza cztery Rzeki, i to stanowi tajemnicę słów: „I Strumień wypłynął z Edenu, i stamtąd rozgałęział się (w cztery strony)“⁵⁵). „Uczy nas tradycja, że przyszedł świat (*âlmâ d'âthî*) został stworzony przez „J“ (tzn. pierwszy Stopień Boski), a świat obecny (*âlmâ dâ*) przez „H“ (tzn. drugi Stopień Boski, symbolizowany przez drugą literę świętego Tetragramu). To jest Rzeką, która wypływa z Edenu i która nawadnia Ogród“⁵⁶).

W ostatnim z przytoczonych przykładów drugi Stopień Boski „H“ nazwany jest „Rzeką Edenu“ ze względu na funkcję ożywiania i odradzania, spełnianą w obecnym świecie, tę samą funkcję, którą par excellence spełniają w świecie Ducha św.

Święta „Rzeką“, wypływająca z Edenu i płynąca w cztery strony świata, jest to Duch św.

W mistyce hebrajskiej z Duchem św. łączy się pojęcie wody. „Rabbi Symeon rzekł: „Duch wód“ jest to Duch św., który objawił się w stworzeniu świata, stosownie do Cant. 4, 16. Dopóki Wiatr (tzn. Duch) nie tchnie, nie mogą płynąć wody“⁵⁷).

W misterium świętego Tetragramu i wizji Ezechiela Duch św. spełnia funkcję łącznika. Podobnież i „Człowiek niebieski“ spełnia tę samą funkcję, lecz innym sposobem. „Człowiek niebieski“, jak widzieliśmy w wizji Ezechiela, obejmuje i zamyka w sobie trzy święte Istoty z zewnątrz. Duch św. zaś łączy i zespała z wewnątrz. On z wewnątrz całe najświętsze Misterium przenika, łączy w jedno i ożywia, jak to widzieliśmy na przykładzie czterech Kręgów, stanowiących jeden (Ez. 1, 15). Funkcję Ducha św., jako łącznika i ożywiciela, uwidacznia nam Rzeką Edenu, wypływająca z jednego źródła i biegnąca w cztery strony. Wszystkie Rzeki Duch św. łączy w jedno i zasila swoimi wodami.

Mistyka ogrodu Edenu uzmysławia nam funkcję Ducha św., jako łącznika pomiędzy Bogiem a Słowem, zestawiając obok siebie Rzekę i oba święte Drzewa, „Drzewo poznania dobrego i złego“ i „Drzewo Żywota“. Rzeką mistyczna zasila i ożywia swoimi wodami święte Drze-

⁵³) Zohar II, fol. 90a; De Pauly, t. III, str. 564.

⁵⁴) Zohar II, fol. 110a; De Pauly, t. III, str. 452.

⁵⁵) Zo. III, Deut., Idra zutta, fol. 290b; De Pauly, VI, str. 92.

⁵⁶) Zo. III, Deut., fol. 298a; De Pauly, t. VI, str. 125.

⁵⁷) Zohar III, Num., fol. 185b; De Pauly, t. V, str. 478.

wa, które nad nią rosną. Ta sama idea, że Duch św. jest łącznikiem pomiędzy Bogiem a Słowem (Inkarnacją), ukrywa się w symbolice liczbowej ogrodu Edenu. Istnieją tam trzy przedmioty, a mianowicie dwa święte Drzewa i Rzeka. Rzeka zaś, wypływająca z jednego źródła, posiada cztery ramiona. Mamy tam zatem święte liczby „3” i „4”. Duch św. jest łącznikiem pomiędzy świętą Trójką i świętą Czwórką. Święta Rzeka bowiem z jednej strony wchodzi w skład świętej Trójki, z drugiej zaś strony sama obejmuje i zamyka w sobie świętą Czwórkę.

Rzeczywistość, ukryta w symbolice mistycznej ogrodu Edenu. Poza przedziwną symboliką mistyczną, jaką nam przedstawiają Gen. 2—3, ukrywa się, jako fakt historyczny i podstawa dziejów Odkupienia, to, co nazywamy „stanem pierwotnej sprawiedliwości” i „grzechem pierworodnym”

Mistyka hebrajska przyjmuje grzech pierworodny, jako fakt historyczny, jakkolwiek idea „Człowieka niebieskiego” (Inkarnacji) w mistyce hebrajskiej nie stoi w pierwszorzędym związku z faktem stworzenia. Pan Bóg wprawdzie musiał powziąć ideę „Człowieka niebieskiego”, a następnie dopiero mógł przystąpić do stwarzania świata według jego wzoru i obrazu. Tak więc „Człowiek niebieski” (Bóg-Człowiek) stanowi podstawę i zasadę całej kreacji Boskiej⁵⁸).

W świetle dotychczasowych rozważań myśli, zawarta w symbolach Gen. II—III, jest jasna. Na początku, tzn. w chwili stwarzania pierwszego człowieka, istniał Bóg, Słowo mające przyjąć ciało (Verbum incarnandum) i Duch św. Człowiek, wyposażony w jasne światło Wiary, wielką i żywą inteligencję, oraz szeroką i głęboką wiedzę wlaną, połączony był przez łaskę i dary z Bogiem, jednym w Trójcy św. Jego celem i zadaniem było „uprawiać ogród Edenu”, tzn. poznawać coraz głębiej Boga, niepojętego w swojej Tajemnicy, kochać Go i Jemu służyć, w celu wysłużenia sobie żywota wiecznego, płynącego z „Drzewa Żywota”⁵⁹).

Jest prawdą, że na początku istniał Bóg, jeden w Trójcy św. Lecz czy pierwszy człowiek już znał tajemnicę Trójcy św.? Ojcowie Kościoła twierdzą, że znał. Według św. Augustyna istota tego, co nazy-

⁵⁸) Istnieje szereg Ojców Kościoła, którzy uczą, że Inkarnacja miałaby miejsce nawet, gdyby nie był zaistniał grzech na ziemi. Cfr. Apoc. 5, 14: *Principium creaturae Dei*.

⁵⁹) Według mistyki hebrajskiej „uprawiać ogród Edenu” znaczy kultywować misterium imienia Bożego, świętego Tetragramu. (Zohar III, Deut., fol. 265a; De Pauly, t. VI, str. 14).

wamy religią chrześcijańską, istnieje od początku dziejów ludzkości⁶⁰). Mistyka hebrajska zaś mówi, że pierwszy człowiek, Adam, znał wszystkie tajemnice (kol rāzîn- mysteria omnia), odnoszące się do Boga⁶¹). Adam i Ewa znali tajemnicę „Mądrości odwiecznej“⁶²). „Wiara niebieska“ stanowiła piękno i ozdobę Adama⁶³). Adam znał „Stopnie niebieskie“⁶⁴).

Adam, zażywający od chwili swego stworzenia szczęśliwości ogrodu Edenu, szczęśliwość tę utracił przez grzech. Mówi księga Zohar: „Ponieważ zgrzeszył, lepiej by mu było, gdyby się nie był narodził“ (tābh lēh mē-ibb'rif)⁶⁵).

Sprawcą upadku pierwszego człowieka był „Wąż starodawny“ (nāchās ha-quadmōnī), którym jest wódz zbuntowanych aniołów⁶⁶).

Gdy chodzi o naturę grzechu Adama, to nie jest obca mistyce hebrajskiej pokufująca dzisiaj interpretacja seksualna⁶⁷).

Lecz ten pogląd jest całkiem odosobniony. Spotkałem go, zdaje się, tylko jeden raz. Grzech Adama jest również określony, jako bunt przeciwko Stwórcy. Lecz w mistyce hebrajskiej istnieje jeszcze jeden pogląd na istotę grzechu Adama, według którego grzech ten, (podobnie jak grzech Węża), był natury doktrynalnej, wzgl. dogmatycznej. Przedmiotem jego była tajemnica Stopni Boskich. Według mistyki hebrajskiej starożytnej Stopnie Boskie (3 wyższe i 7 niższych) tworzą jedno i utożsamiają się z Bogiem. Jedność Stopni Boskich mistyka hebrajska nazywa „Tajemnicą jedności“ (rāzā d'jtēhūdā). Jak wynika z tekstów, grzech Adama miał polegać na separacji Stopni⁶⁸).

⁶⁰) *Retractationes*, I, XIII,3.

⁶¹) Zohar I, fol. 38a; De Pauly, t. I, str. 235.

⁶²) Zo. I, fol. 52b; De Pauly, t. I, str. 302.

⁶³) Zo. I, 142b; De Pauly, t. II, 158.

⁶⁴) Zo. I, 75b/76a; De Pauly, I, 446.

⁶⁵) Zo. I, 60b; De Pauly, I, 355.

⁶⁶) Bereshith rabba, Leipzig, 1865, par. 22, fol. 20b. Tęgo źródła w związku z Apoc. 12, 9; 20, 2 nie ma w dziele Stracka i Billerbecka. Ta nazwa „Wąż starodawny“ zachodzi prócz tego wielokrotnie w Zoharze.

⁶⁷) Dzisiaj tę teorię głosi np. J. Coppens, *La Connaissance du Bien et du Mal et le Péché du Paradis*, Bruges-Paris, 1948.

⁶⁸) Zohar I, fol. 12b; fol. 13b; fol. 17b; fol. 254b; De Pauly, t. I, str. 80, str. 105; str. 70; t. II, str. 524; Zohar II, fol. 193b/194a; De Pauly, t. IV, str. 182: Czynienie rozdziału wśród Stopni Boskich jest wielkim przestępstwem. W pięknej „Modlitwie Eliasza Proroka“ do dziesięciu Świąteł Boskich wypowiedziana jest myśl, że kto czyni rozdział wśród Świąteł Boskich, ten tym samym czyni rozdział w Bogu samym. *Tiqqunē ha-Zohar*, Warszawa, 1870.

„Adam opuścił drogę Wiary i odłączył się od Drzewa niebieskiego“⁶⁹⁾. Skutkiem tego była utrata łaski Bożej i śmierć, którą sprowadził na siebie i na całe swoje potomstwo.

Mistyka hebrajska wspomina kilkakrotnie o tym, że Adam po swoim upadku czynił pokutę i że Pan Bóg mu grzech jego odpuścił. Pan Bóg za jego pokutę zlecił mu urząd wprowadzania do Edenu niebieskiego wszystkich pokutujących. I Adam u bram Edenu raduje się z wszystkich, którzy do niego wchodzą⁷⁰⁾.

Jeśli przyjmiemy mistyczne tłumaczenie Gen. II—III, to musimy skonstatować przedziwną łączność tych rozdziałów z ostatnim rozdziałem Apokalipsy św. Jana (22, 1—2). W stosunku do wielkiej Apokalipsy św. Jana, Gen. II—III, razem z rozdz. I, tworzą rodzaj małej Apokalipsy. U początku dziejów ludzkości znajduje się Bóg, Słowo mające stać się ciałem (Verbum incarnandum) i Duch św. Również i u końca dziejów ludzkości znajduje się Trójca przynajświętsza, a mianowicie Bóg (Ojciec) i Baranek (Syn), oraz Strumień żywej wody (Duch św.), płynący od Tronu Boga i Baranka (Ojca i Syna — a Patre Filioque). Co do drugiej Osoby Boskiej, to występuje ona w wizji św. Jana dwukrotnie, raz jako Baranek, drugi raz jako „Drzewo Żywota“. W Gen. II—III Słowo jest jeszcze u Boga, przebywając w gronie Trójcy przynajświętszej. W wizji św. Jana Słowo wystąpiło już na zewnątrz i ukazuje się, jako Słowo wcielone (Verbum incarnatum) (druga litera świętego Tetragramu „H“ wystąpiła z środka wyrazu i ukazuje się powtórnie na końcu). Podwójne „Drzewo Żywota“, rosnące nad świętym Strumieniem, wyraża podwójną naturę Słowa wcielonego. W wizji św. Jana znajdujemy eksplikację tajemnicy świętego Tetragramu. Zestawienie Gen II—III z ostatnim rozdziałem Apokalipsy św. Jana pozwala nam zrozumieć prawdę, że Bóg jest Alfą i Omegą, Początkiem i Końcem wszystkiego (*szêrûthâ w'sijjâmâ d'khóllâ*).

Paryż

KS. KAZIMIERZ BOROWICZ

⁶⁹⁾ Zohar I, fol. 221a/b; De Pauly, t. II, str. 470.

⁷⁰⁾ Zohar I, fol. 54a/55b; fol. 65b; 75b/76a; De Pauly, t. I, str. 311 i 321; str. 386/387; str. 446.